

BATTAL GAZİ DESTANINDA DEYİMLER*

Dr. Doğan KAYA

Türk Halk Edebiyatı'nın kaynakları söz konusu edildiğinde ilk akla gelenler maddî kültür kaynakları ile sözlü ve yazılı eserlerdir. Sözlü kaynaklar, folklorik bilgileri nesilden nesile aktaran kaynak kişilerdir. Yazılı eserlerin ise çeşitleri çoktur. *Menakıpnâmeler*, *velââyetnâmeler*, *surnâmeler*, *rûznâmeler*, *vefeyatnâmeler*, *cönkler*, *şer'iyeye sicilleri* gibi... Bunlardan biri de *gazavatnâmelerdir*. *Hamzanâme*, *Danişmendnâme*, *Battalnâme* gibi yadigârlar, bu türde ele alabileceğimiz eserlerdir.

Sözünü ettiğimiz bu eserlerin kaynak olabilme niteliği, elbette tek yönlü değildir. Halk edebiyatı araştırmaları için birinci derecede müracaat eseri olan yazılı kaynaklar, Türk dili uzmanı ve araştırmacıları için de aynı şekilde ehemmiyet arz eder. Biz de bu çalışmamızda, *Battalnâme*ye dil açısından yaklaşacak ve *Battalnâme*de yer alan deyimleri ele alacağız. Önce faydalandığımız *Battalnâme*yi tanıtmaya çalışalım.

"*Hâzâ Kitâb-ı Battal Gazi*" başlığını taşıyan bu manzum nüsha, halen Cumiuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim Üyesi olan Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ölmez'in özel kitaplığında bulunmaktadır. Ahmet Ölmez eseri, Sivas'ın Karaşar köyü nüfusuna kayıtlı Rüştü Tecer'den temin etmiştir. Eser H. 1308'de "*Es-Seyyidi-Hacı Hafız Abdurrahman İbn-i Derviş Abdülkâdir Sivasî*" tarafından istinsah edilmiştir. Miklaplı, deri cilt kapaklı, şirazeli, şemseli ve nesih yazılıdır. Aruzun (*Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün*), (*Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün*). (*Me fâ î lün Me fâ î lün Fe ûlün*), (*Me fâ î lün Me fâ î lün Me fâ î lün Me fâ î lün*) kalıbıyla yazılmıştır. Sayfalarda genellikle 19-20 satır bulunmaktadır. Eserin diğer özellikleri ise şöyledir:

* Yayımlandığı yer: *III. Battal Gazi ve Malatya Çeoresi Halk Kültürü Sempozyumu*, İstanbul, 1989, s. 157-160.

Boy: 34 cm., En: 23 cm., Kalınlık: 6,2 cm. Sayfa boyu: 33 cm., Sayfa eni: 22,5 cm., Yazı sütunu boyu: 25,5 cm., Yazı sütunu eni: 14 cm. Kağıt filigranlı, kalın, pürüzlü ve saman rengindedir. Sayfa sonlarında rakabe, çoğunun kenarında da renkli çiçekler vardır. kitapta yer alan konular şu başlıklar altında toplanmıştır:

- 1- Der vas-ıf Cenâb-ı Kibriyâ
- 2- Na't-ı şerîf-i der Muhammed Aleyhisselâm
- 3- Zikr-i Kıssa-i Mihribabil
- 4- Zikr-i Kıssa-i Ahmed-i Turran'ın Müsliman Oldığı
- 5- Şemmas'ın Zeynep Hatun'ı Götürdüğü
- 6- Zikr-i Kıssa-i Abdüsselâm'ın Göne Kaplandığı
- 7- Zikr-i Kıssa-i Mihribabil'in Helak Oldığı
- 8- Zikr-i Kıssa-i Seyyid-i Battal'ın Dehşet ile Cengi
- 9- Zikr-i Kıssa-i Kelb İbn-i Sabbah'ın Cengidir
- 10- Zikr-i Kıssa-i Azim-i Cenk Seyyid-i Battal'ın Ateşde Yandığı
- 11- Zikr-i Kıssa-i Ukbe Kadının Helaki
- 12- Zikr-i Kıssa-i Hindistan Seyyid-i Battal'ın Ak fili Getirdiği
- 13- Zikr-i Kıssa-i Cah-ı Cehennem ve Seyyid-i Battal'ın Cengi
- 14- Zikr-i Kıssa-i Guzende-i Cazu'nun Helakı
- 15- Zikr-i Kıssa-i Helak-ı Filkırat
- 16- Zikr-i Kıssa-i Kuh-ı Kaf
- 17- Zikr-i Kıssa-i Babın Lain
- 18- Zikr-i Kıssa-i Halifenin Kızı Gaib Oldığı
- 19- Zikr-i Kıssa-i Kayser-i Rum ve Seyyid-i Battal Gazinin Şehid Oldığı
- 20- Zikr-i Kıssa-i Zikr-i Nazm-ı Bakaî Rahmetullahı Aleyh

.....

Deyimler yapı itibariyle birçok kümelere ayrılır. tekrara (ikizleme) dayalı deyimler, mastar veya kalıplaşmış söz topluluğu

şeklinde deyimler, yahut da iki yargıyı bildiren deyimler bunlardan bazılarıdır.

Biz bu deyimlerden, mastar şeklinde olan deyimler üzerinde duracağız. İncelediğimiz nüshada tespit ettiğimiz bu nitelikteki deyimlerin başlıcaları şunlardır:

- Acı yaş dökmek** : Acıyla ağlamak
Ad kazanmak: Şöhret sahibi olmak
Aferin okumak : Takdir etmek
Aklı başına gelip gitmek: Ne yaptığının farkında olmamak
Aklını başına cem etmek: Şuursuzca düşünmemek
Alem tutmak : Sancak sahibi olmak
Altun tabaklarda cevahir saçmak: Fazla ihsanlarda bulunmak
Aman vermek : Fırsat tanımak
Arka olmak : Desteklemek, taraf tutmak
Arz-ı iman eylemek : Müslüman olmak
Aşkî artmak : Sevgisi çoğalmak
At başı çekmek : Atı bir tarafa yöneltmek
At çekmek : Binilmek üzere at hazırlamak
Attan aktarmak : Attan aşağı düşürmek
At depmek : At mahmuzlamak
At salmak : Atı üzerine sürmek, atla saldırmak
Avare eylemek : Oyalamak, vaktin boşa geçmesine sebep olmak
Ayağına düşmek : Çaresiz kalıp yalvarmak
- Baş götürmek:** Ölümü göze alarak hareket etmek
Baştan tac atmak : Hırslanıp şuursuz hareketlerde bulunmak
Bend almak : Bağ çözmek, serbest bırakmak
Beraber durmak : Birinin karşısına çıkıp rakip olmak
Beş beter olmak : Daha kötü hale düşmek

Bıçak ile ağız açmak : Üzüntü ve sıkıntıdan suskun olmak

Came siyah etmek : Siyah elbise giymek, yas tutmak

Can atmak : Arzulamak, çok istemek

Çeşmi kan ile dolmak : Çok fazla kızmak

Defter etmek : Hesaplamak, toplamak

Değirmen taşı altından diri çıkmak: Bütün tehlikelere rağmen ölmemek

Diş bilemek : Öç almak için fırsat kollamak

Dünyayı fesada vermek: Her yerde karışıklık çıkarmak

Ejderha kuyruğuna basmak: Düşmanı kendine bela etmek

Elaman çağırarak : Pes etmek

El bağlayıp durmak: **Birinin** huzurunda saygıyla beklemek

El çışmek : El çözmek, serbest bağlamak

Er koşmak : Emrine asker vermek

Eski biz gibi çak etmek: **Parçalamak**, öldürmek, yok etmek

Gark-ı hâk olmak : Ölmek

Gayret kuşağın kuşanmak: Arzuyla bir işe niyetlenmek

Gönül açmak : Neşelenmek, sevinmek

Hak eylemek : Tamamlamak, sona erdirmek

Havadar olmak : Küstahlaşmak

İşini bitirmek : Öldürmek

Kalbe girmek : Düşman ordusunun merkezine ulaşmak

Kalbe urmak : Orta yere isabet ettirmek

Kan saçmak	: Çok insan öldürmek
Kara giymek	: Yas tutmak
Karar etmek	: Oturmak, meskûn olmak
Karar kılmak	: Oturmak, meskûn olmak, yerleşmek
Kendini devşirmek	: Kendine gelmek
Kıyamet kopmak	: Çok gürültü patırtı olmak
Kulak tutmak:	Dinlemek
Kuruya çıkmak	: Karaya ayak basmak
Laf urmak	: Söz dokundurmak, söz atmak
Meydan almak	: Er meydanında bütün rakipleri yenmek
Siyahbuş olmak	: Karalar giymek, yaşlı olmak
Sururulmak	: Kıyametin geldiğini sanmak
Tacı yere urmak	: Öfkelenmek
Tacı yukarı atmak	: Çok sevinmek
Teni titremek	: Korkmak
Yedi iklim gezdirmek:	İbret için ülke ülke dolaştırmak
Yetmiş iki türlü hüner göstermek:	Çok marifetli olmak
Yüzü ak olmak	: Utanacak durumu olmamak
Yüzü yere konma	: Önünde saygıyla eğilmek

“*Hâzâ Kitâb-ı Battal Gazi*” adlı eserde geçen deyimle, şüphesiz bu kadar değildir. Burada, belli bir türde olan deyimlere yani master şeklinde olan deyimlere yer verilmiştir. Gerek diğer deyimler gerekse mahallî kelimelerin tespitiyle, Türk diline önemli katkılarda bulunulacağına kanaatimiz tamdır.*

* III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, (1989), İstanbul, s. 157-160.